

Wprowadzenie

Ósmy numer czasopisma *InterAlia*, który mamy zaszczyt Państwu zaprezentować, jest zwieńczeniem interdyscyplinarnej konferencji *Nienormatywne praktyki rodzinne*, która odbyła się w maju 2012 roku na Uniwersytecie Warszawskim. Konferencję tę można – zarówno z pozycji osób badających praktyki rodzinne, jak i tych zajmujących się i studiami nad seksualnością i płcią – uznać za jedno z ważniejszych wydarzeń naukowych ostatnich lat. Niewiele jest takich akademickich okazji, podczas których o rodzinie w polskiej nauce można by mówić bez światopoglądowych założeń; bez nieujawnionego normatywizowania czy uświęcania zjawisk, które powinny być badane w sposób otwarty; bez nazywania zmian „kryzysem”, a analizy tego, co dotąd ukryte – schyłkiem.

Tymczasem już od końca lat 70. – szczególnie na Zachodzie – rozwija się nurt *New Family Studies*. Zakłada on potrzebę tworzenia podejścia teoretyczno-badawczego, które uwzględniałoby rzeczywistą różnorodność sposobów rozumienia i tworzenia rodziny, pozwalając na faktyczne odejście od zideologizowanej i normatywizującej koncepcji „rodziny” na rzecz rozpoznania indywidualnych praktyk i narracji rodzinnych jednostek. Badacze i badaczki reprezentujący ten nurt (wśród nich między innymi David Morgan, Jeffrey Weeks, Brian Heaphy, Jacqui Gabb, Irene Levin, Jan Trost) podkreślają, że dynamiczne zmiany w obrębie rodzin i związków intymnych ostatnich dziesięcioleci spowodowały odejście od tradycyjnie rozumianej konstelacji rodzinnej (rodzina nuklearna) na rzecz alternatywnych form, takich jak np. kohabitacja, *LAT (Living Apart Together)* czy *DINKS (Double Income No Kids)*. Ich zdaniem zmiany te nie tylko powinny zostać dostrzeżone przez badaczy/teoretyków i badaczki/teoretyczki życia rodzinnego, ale także mają w sposób aktywny modyfikować samo pojęcie „rodziny”, rozszerzając tym samym jego granice.

Badania z nurtu „nowych studiów nad rodziną” silnie wpłynęły na zmianę metodologii i zakresu analiz praktyk rodzinnych. Coraz większy nacisk kładzie się na metody jakościowe oraz ukazanie perspektywy osób badanych w sposób otwarty i pozbawiony uprzedzeń czy odgórných założeń. Coraz częściej poświęca się też uwagę takim formom rodziny, które w dyskursie publicznym niejednokrotnie są z samego pojęcia „rodzina” wykluczane (np. rodziny patchworkowe, monoparentalne, bezdzietne, nieheteronormatywne, niemonogamiczne, transpłciowe). Bada się także nowe wymiary pokrewieństwa (pokrewieństwo pozabiologiczne) i troski, wpływ płci kulturowej na funkcjonowanie rodzin czy definicje własne rodziny oraz narracje jednostek dotyczące praktyk rodzinnych. Analizowany jest również dyskurs publiczny i naukowy dotyczący alternatywnych konstelacji rodzinnych. Badacze i badaczki oraz teoretycy i teoretyczki rodziny coraz częściej włączają także w swoje rozważania perspektywę *queer*, starając się odejść od esencjalnych założeń dotyczących seksualności czy płci, jak i krytycznie przyjrzeć się samej rodzinie nuklearnej, która w ujęciu konserwatywnym wciąż jest traktowana jak nieulegający przemianom monolit.

W Polsce przemiany praktyk rodzinnych zachodzą od lat, jednak z powodów ideologicznych zainteresowania badawcze na ogół koncentrują się jedynie na określonych ich aspektach. Rodzina jest w polskim dyskursie publicznym pojęciem niezwykle znormatywizowanym i próby podważenia jej stałego, niezmiennego charakteru – zarówno przez osoby badające, jak i komentujące – stają się przedmiotem oskarżeń o „atak na rodzinę”. Nie znaczy to jednak, że polskie badania w duchu „nowych studiów nad rodziną” nie są w Polsce praktykowane; są one jednak w dużej mierze pomijane i często spychane na margines.

Jako młodzi/młode badacze/teoretycy i badaczki/teoretyczki – zajmując się zjawiskami w różnym stopniu dotyczącymi tego, co można nazywać rodziną, szczególnie z perspektyw *queer* i *gender* – nie znajdowaliśmy/-łyśmy na polskim gruncie takiej naukowej przestrzeni, w której można by bez ideologicznych założeń dzielić się refleksjami czy doświadczeniami badawczymi. Kiedy więc Agata Stasińska podzieliła się pomysłem organizacji konferencji, która miałaby stać się taką przestrzenią, swoje zaangażowanie zadeklarowali wszyscy należący do Koła Naukowego 'Gender i Queer' UW.

Dziś z radością możemy stwierdzić, że cel konferencji, którym było ukazanie różnorodności polskich przedsięwzięć badawczych w zakresie studiów nad nienormatywnymi konstelacjami rodzinnymi – został osiągnięty. Konferencja stała się okazją zarówno do wymiany myśli i doświadczeń, jak i do szerszego spojrzenia na stan badań dotyczących nienormatywnej rodziny. Była wydarzeniem bez precedensu, jako że zgromadziła badaczy i badaczki oraz teoretyków i teoretyczki pracujących/-e w różnych paradygmatach badawczych, w tym także tych zajmujących się opisem praktyk rodzinnych w obrębie perspektyw *gender* i *queer*. Umożliwiło to popularyzację stanu wiedzy i badań związanych z *gender* i *queer studies*, a także otwarcie innych nurtów akademickich na nienormatywne formy rozumienia rodziny.

Konferencyjne wystąpienia – tak, jak się spodziewaliśmy – okazały się doskonałym materiałem do stworzenia tekstów, z których mógł powstać ten tom. Te spośród nich, które – po burzliwych ustaleniach redakcyjnych i zespołowym procesie korekty¹, a dzięki pomocy Recenzentek i Recenzentów – udało nam się wybrać, pokazują różnorodność polskich przedsięwzięć badawczych w dziedzinie nienormatywnych praktyk rodzinnych: od praktyk nieheteronormatywnych po przemiany tradycyjnych ról w rodzinie; od badań dyskursu w Polsce po ujęcie etnograficzne. Z radością więc serdecznie zapraszamy Państwa do lektury i refleksji.

Co znajduje się w tym numerze:

Część I. Praktyki nieheteronormatywne:

Numer otwiera tekst Doroty Majki-Rostek, w którym autorka tekstu rozpatruje zakres możliwości konfiguracji rodzinnych. Wychodząc od społecznego oczekiwania heteroseksualnej rodziny nuklearnej, autorka uwzględnia współczesną różnorodność konstelacji, możliwą np. dzięki jednopłciowemu rodzicielstwu. Tekst jest próbą wyjścia poza stereotypowe ujęcie ukazywania rzeczywistości postaw rodzinnych.

W kolejnym tekście Katarzyna Banach przygląda się rozwojowi dzieci pod kątem przyswajanych ról płciowych. Spogląda przy tym głównie na dzieci wychowywane w rodzinach jednopłciowych, lecz związki heteroseksualne stanowią tu ważne tło dla porównania czy też wskazania ogólnych tendencji. Niezwykle istotna okazuje się być kwestia (non)konformizmu względem tradycyjnych ról płciowych.

Mariola Bieńko w swym artykule przygląda się rozumieniu intymności w związkach nieheteroseksualnych. Autorka dokonuje przeglądu różnych koncepcji i teorii intymności, ale przede wszystkim prezentuje wyniki własnych pionierskich w tym zakresie badań, jak i dokonuje ich analizy.

W ostatnim tekście tej części numeru, autorstwa Katarzyny Michalczak, znajdujemy dogłębną i refleksyjną analizę dotyczącą rozumienia rodziny przez osoby żyjące w niemonogamicznych konstelacjach. Autorka dokonuje przeglądu badań i prezentuje częściowe wyniki swoich kilkuletnich

---

¹ Redakcję i korektę wszystkich fragmentów, informacji i odniesień w języku angielskim zrobiła Marta Olasik.

analiz na ten temat, zastanawiając się nad tym, jak kształtują się procesy definiowania rodziny u osób niemonogamicznych i jakie czynniki mają w tym przypadku największe znaczenie dla ich rozumienia pojęcia rodzinności. Kluczowa jest także rola dzieci w tworzeniu i zmianie tych autodefinicji.

Część II. Przemiany „tradycyjnej rodziny”:

Tę część rozpoczynamy artykułem Urszuli Kluczyńskiej. Autorka rozpatruje kategorię opresyjności w kontekście ról płciowych i powszechnych oczekiwań dotyczących związanych z nimi ról społecznych. Co znaczące, celowo prezentowany jest przykład rodziny heteroseksualnej z dzieckiem po to, by wskazać, że nienormatywność nie jest kategorią wyłączną dla osób na przykład homoseksualnych. Przemiany w obrębie – wydawałoby się – najbardziej tradycyjnego modelu rodziny nie są jednostkowe i powinny stanowić ważny materiał do analiz źródeł (nie)normatywności.

Tekst Marty Biercy opisuje kwestię indywidualizacji ról płciowych i ich redefinicji w odniesieniu do rodziny. Zaprezentowana analiza skupia się na nowej wizji ojcostwa zwanej „tacierzyństwem” – modelu dopuszczającym męską troskę i wrażliwość, behawioralnie objawiającym się w postaci aktywnej i zaangażowanej opieki nad dzieckiem (*caring masculinity*). Artykuł poddaje analizie wybrane blogi i portale internetowe redagowane przez mężczyzn oraz dla mężczyzn.

Część poświęconą „tradycyjnej rodzinie” zamyka tekst Magdaleny Muszel. Autorka zajęła się kwestią migracji transnarodowych polskich kobiet. Artykuł stanowi studium przypadku i wskazuje na przemiany wypełniania tradycyjnie pojętych ról płciowych wśród rodzin, które migracji takiej doświadczyły. Raz jeszcze kategoria płci kulturowej okazuje się niezwykle ważnym wyznacznikiem działań i pragnień.

Część III. Dyskurs dotyczący nienormatywnych praktyk rodzinnych:

Na temat dyskursu prasowego piszą Joanna Mizielińska i Agata Stasińska. Autorki przedstawiają rezultaty swoich badań nad dyskursem prasowym na temat rodzin z wyboru w Polsce. Są to pierwsze tego typu i na taką skalę badania na rodzimym gruncie. Porównane w nich zostały dwie debaty wokół projektów ustawy o związkach partnerskich oraz dwie debaty na temat kampanii społecznych – wszystkie z ostatnich lat. Dzięki analizie udało się nie tylko rozpoznać główne strategie dominujące w dyskursie publicznym oraz prześledzić ich dynamikę, ale także odnaleźć zaskakujące podobieństwa pomiędzy wypowiedziami krytyków związków nieheteronormatywnych, a wypowiedziami zwolenników tych związków.

W części tej znajdują się też teksty poświęcone analizie materiałów filmowych:

Krzysztof Arcimowicz bada ilościowo i jakościowo siedem seriali telewizyjnych, skupiając się na zagadnieniu rodziny. Pokazuje, że nienormatywne struktury rodzinne – takie, jak rodzina monoparentalna, bezdzietne małżeństwa czy pary kohabitujące – na ogół zajmują mniej ważne miejsce w strukturze seriali. Dochodzi do wniosku, że dyskurs dotyczący rodziny jest limitowany.

Z kolei Kamil Łuczaj w swoim artykule na przykładzie poszczególnych odcinków oraz postaci i fabuły wybranych seriali pokazuje, w jaki sposób seriale *post-soap* zmieniają medialny obraz i skojarzenia dotyczące tabuizowanych dotąd tematów związanych z życiem małżeńsko-rodzinnym (nienormatywne koncepcje ról społecznych, seksualność czy niepełnosprawność). Autor analizuje relację pomiędzy takim stanem rzeczy a zmianą społeczną.

Triadę zamyka tekst Bartłomieja Nowaka, gdzie znajdziemy analizę (re)prezentacji osób nieheteroseksualnych, jak i alternatywnych konfiguracji rodzinnych w polskich produkcjach filmowych. Szczególny nacisk położony jest tu na kwestię walki ze stereotypami, jaką reżyserzy zdają się – często jedynie pozornie – podejmować.

Ostatniej analizie dyskursu dokonuje Tomasz Basiuk. W artykule swoim odczytuje on powieść *Geek Love* autorstwa Katherine Dunn. Wykorzystuje kategorię różnicy, którą w sposób przewrotny stosuje do objaśnienia podobieństw między ludźmi. Ponadto tekst wzbudza refleksję na temat wymiarów konstelacji rodzinnych, jak i kategorii estetyki i normatywności.

Część IV. Przekraczanie „rodziny” w ujęciu etnograficznym:

Ostatnia część tomu poświęcona jest badaniom z nurtu etnografii. Tekst Urszuli Markowskiej-Manisty jest owocem badań terenowych, jakie autorka przeprowadziła wśród społeczności Republiki Środkowoafrykańskiej. Artykuł śledzi przemiany konstelacji rodzinnych w rzeczywistości innej, niż europejska, jak i wskazuje na różnorodność tych konfiguracji. Kategoria nienormatywności zyskuje tu nowe znaczenie ze względu na odmienne zależności rządzące oczekiwaniami wobec lokalnych kobiet i mężczyzn.

Ostatni tekst w numerze autorstwa Katarzyny Górak-Sosnowskiej i Macieja Klimiuka to analiza instytucji małżeństwa nieoficjalnego (ar. *zawadž urfi*) w krajach arabskich, a przede wszystkim w Egipcie. Instytucja *urfi* została zaadaptowana w ciągu ostatnich kilkunastu lat w kontaktach między turystkami a lokalnymi mężczyznami, w ramach tzw. turystyki erotycznej czy romansu. Zaprezentowana została analiza sposobów rozumienia i postrzegania małżeństwa *urfi* przez zachodnie turystki, oparta na badaniach tekstów wypowiedzi kobiet na forach internetowych poświęconych turystycznym kontaktom intymnym pomiędzy Europejkami a Arabami.

Podziękowania

Powstanie tego numeru *InterAliów*, jak i sama konferencja, nie byłyby możliwe bez wielu osób i instytucji, które swoim życzliwym wsparciem towarzyszyły nam w tym przedsięwzięciu.

Wyrazy wdzięczności należą się przede wszystkim ciężko pracującym doktorantom i doktorantkom oraz studentom i studentkom należącym do Doktoranckiego Koła Naukowego 'Gender i Queer': Dorocie Orłowskiej, Małgorzacie Awdziejczyk, Małgorzacie Kot, Aleksandrowi Wasiak-Radoszewskiemu, Miłoszowi Uklei, Wiktorowi Dynarskiemu, Bartłomiejowi Błesznowskiemu i Agacie Chełstowskiej. Tylko dzięki nim konferencja mogła stać się faktem.

Pragniemy także podziękować członkom i członkiniom komitetu naukowego konferencji: profesor Małgorzacie Fuszarze, opiekunce Doktoranckiego Koła Naukowego 'Gender i Queer', a zarazem ówczesnej wicedyrektorce – obecnie dyrektorce – Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych UW, której otwartość, cenne rady dotyczące organizacji oraz pomoc w uzyskaniu wsparcia finansowego okazały się nieocenione; doktorowi Tomaszowi Basiukowi, ówczesnemu dyrektorowi Ośrodka Studiów Amerykańskich UW, za gościnne udostępnienie nam przestrzeni do odbycia się konferencji; profesor Krystynie Slany i doktor habilitowanej Joannie Mizielińskiej za wsparcie naukowe i duchowe dla naszego przedsięwzięcia. Dziękujemy także Rektorskiej Komisji do spraw Przeciwdziałania Dyskryminacji Uniwersytetu Warszawskiego, która objęła naszą konferencję patronatem, a także Lalce Podobińskiej i Wiktorowi Dynarskiemu z fundacji na rzecz osób transpłciowych „Transfuzja”, za zorganizowanie warsztatów „Transpłciowa rodzina”, towarzyszących konferencji.

Jesteśmy wdzięczne całej ekipie Inicjatywy Pomada, która włączyła konferencję w ramy festiwalu kulturalnego Pomada 3 i udostępniła przestrzeń do organizacji premierowego pokazu filmu dokumentalnego *Right 2 Love*.

Dziękujemy Wandzie Lizm za stworzenie loga oraz zapewnienie oprawy graficznej, Weronice Kami i ekipie Nyorai TV za profesjonalną dokumentację wideo – dzięki niej nie tylko teksty opublikowane w niniejszym numerze, ale nieomal wszystkie konferencyjne wystąpienia mogły ujrzeć światło dzienne (na: <http://vimeo.com/channels/npr>), a także Anie Formie za pyszny wegański poczęstunek.

Jesteśmy również wdzięczne Redakcji czasopisma *InterAlia* za życzliwe goszczenie nas na swoich łamach, będące znacznym przyczynkiem do rozpowszechnienia tematyki nienormatywnych praktyk rodzinnych.

I wreszcie: dziękujemy naszym rodzinom – tym z krwi i tym z wyboru.

– Katarzyna Michalczak, Marta Olasik, Agata Stasińska

Katarzyna Michalczak – socjolożka, doktorantka w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych UW. Prowadzi badania współczesnych otwarcie niemonogamicznych wyborów w Polsce. Do jej zainteresowań naukowych należą: kwestia *gender* i wychowania dzieci, feministyczne teorie i praktyka, nienormatywne seksualności, teoria queer. Współorganizowała konferencję „Nienormatywne praktyki rodzinne”.

Katarzyna Michalczak – a sociologist and a Ph.D. candidate at the Institute of Applied Social Sciences at the University of Warsaw. She is conducting research on present-day open non-monogamous choices in Poland. Her academic interests focus on gender and raising children, feminist theories and practice, non-normative sexualities, queer theory. In 2012 she co-coordinated the conference 'Non-Normative Family Practices,' held in Warsaw.

Marta Olasik – jako doktorantka w ISNS UW specjalizuje się w perspektywie *queer*, demaskując płęć i seksualność jako narzędzia przemocy. Rozprawę pod kierunkiem dra hab. Jacka Kochanowskiego przygotowuje na temat lesbijskich (nie)tożsamości, seksualności, autoidentyfikacji oraz szczególnych lesbijskich emocji. Chce tym samym zwiększyć widzialność kobiet nieheteroseksualnych w polskiej przestrzeni społecznej oraz wprowadzić adekwatny dyskurs ich dotyczący. Wcześniej ukończyła filologię angielską na Uniwersytecie Łódzkim, gdzie, pod opieką dr Małgorzaty Myk, po raz pierwszy zapoznała się z perspektywami *gender/queer*, przygotowując pracę magisterską. Czynnie pracuje jako anglistka. Współorganizowała konferencję „Nienormatywne praktyki rodzinne”.

Marta Olasik – a PhD candidate in the Institute of Applied Social Sciences at the University of Warsaw. Specialising in queer sociology, and working under associate professor Jacek Kochanowski, she unmasks gender and sexuality as tools of (and for) oppression. She is doing her PhD research on lesbian (non)identities, sexualities, self-identification(s) and specifically lesbian emotions. With this she intends to increase visibility of non-heterosexual women in the Polish social space, as well as to introduce some adequate discourse concerning them. Earlier, she graduated from the English Institute at the University of Lodz, where, under the auspices of Małgorzata Myk, PhD, she first familiarised herself with gender/queer perspectives during her M.A. thesis research. She is also an active English tutor. A co-organiser of the conference 'Non-Normative Family Practices.'

Agata Stasińska – doktorantka w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych na Uniwersytecie Warszawskim, absolwentka psychologii w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej oraz podyplomowych studiów Gender Studies w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych w Warszawie. Współorganizatorka konferencji „Strategie queer. Kulturowa i społeczna sytuacja osób nieheteroseksualnych i transpłciowych w perspektywie interdyscyplinarnej” oraz „Nienormatywne praktyki rodzinne”. Współredaktorka książki „Strategie Queer. Od teorii do praktyki” (2012). Interesuje się m.in. socjologią płci i rodziny i społeczną teorią queer. Pracuje nad swoją pracą doktorską na temat miłości jako strategii politycznej ruchu LGBT/queer oraz

jako badaczka w projekcie badawczym „Rodziny z wyboru w Polsce” (2013-2015, kierowniczka projektu: Joanna Mizielińska, grant „Ideas Plus”).

Agata Stasińska – a PhD candidate in the Institute of Applied Social Sciences at Warsaw University. She graduated from psychology in the Warsaw School of Social Sciences and Humanities, as well as from postgraduate gender studies at Warsaw University. She is interested in the sociology of gender and family, and social queer theory. She is currently working on her dissertation about love as a strategy of LGBT/queer politics, as well as is a researcher in the academic project “Families of Choice in Poland” (2013-2015, grant ‘Ideas Plus,’ Principal Investigator: Joanna Mizielińska).